

پوشش‌های گوناگون زبان مادری

منیژه نیکدل

کارشناس ارشد آموزش
زبان فارسی و دبیر ادبیات
دبیرستان‌های تهران

چکیده

گویش‌ها سرمایه‌های گرانبغلی هستند که فرهنگ‌های گوناگون سرزمین‌مان را می‌نمایانند. با شناخت ظرافت‌های ساختاری گویش‌های مختلف می‌توانیم برای حل مشکلات کنونی زبان فارسی، از جمله واژه‌سازی و معادل‌یابی برای واژه‌های بیگانه، تدبیری بیندیشیم. از آنجا که زبان فارسی زبان معیار و رسمی حاکم در جامعه و همان زبان آموزشی است، باعث تحول زبان محلی و تغییرات آن به سوی زبان رسمی می‌شود. بنابراین، تغییر در نظام آموزشی جهت تدریس و آموزش به زبان بومی و محلی برای مناطق مختلف با زبان‌ها و گویش‌های متفاوت می‌تواند تأثیرگذار باشد.

کلید واژه‌ها: زبان فارسی، گویش‌های محلی.

مقدمه

ضرورت پرداختن به گویش‌های گوناگونی که در گستره کشور ایران پراکنده‌اند، امری بدیهی و مهم است که از دیدگاه زبان‌شناسی نیز اهمیت بسزایی دارد. این گویش‌ها سرمایه‌های گرانبغلی هستند که همانند آینه‌هایی شفاف فرهنگ‌های گوناگون سرزمین‌مان را می‌نمایانند. هر یک از واژه‌های یک گویش گوشه‌ای از تاریخ اجتماعی و فرهنگی ملت ماست. از سوی دیگر، با شناخت ظرافت‌های ساختاری گویش‌های مختلف می‌توانیم جلوه‌هایی از زبانی و پویایی زبان فارسی را دریابیم و برای حل مشکلات کنونی زبان فارسی، از جمله واژه‌سازی و معادل‌یابی برای واژه‌های بیگانه و قرصی، از آن‌ها بهره‌جوییم. زبان‌ها و گویش‌های مختلف به دلیل عوامل سیاسی، اجتماعی، جغرافیایی با هم تفاوت دارند. گاه در گذر زمان زبانی دچار تغییر می‌شود. زمانی یک زبان جدید به وجود می‌آید و گاهی زبانی از بین می‌رود. زبان به عنوان یک نهاد اجتماعی از یک سو برای ایفای نقش ارتباطی خود به ثبات نیاز دارد و از سوی دیگر، به موازات دگرگونی‌هایی که در سطح جامعه پدید می‌آید، ناگزیر دچار تغییر

می‌گردد و خود را با نیازهای اساسی منطبق می‌سازد. (۳) به‌طور کلی، چند دهه‌ای است که مطالعات گسترده‌ای در تمام نقاط جهان برای بررسی جامعه‌شناختی زبان و گویش‌ها صورت پذیرفته است. در کشور ما هر ساله مقالات، پایان‌نامه‌ها و کتاب‌های زیادی در زمینه مطالعات اجتماعی زبان به چاپ می‌رسند که اغلب آن‌ها بیشتر جنبه نظری دارند. بخش قابل توجهی از این تحقیقات، پایان‌نامه‌ها هستند که بیشتر به بررسی زبان‌ها و گویش‌های محلی ایران و تغییرات زبانی صورت گرفته در گویش یا زبان یک شهر یا محل پرداخته‌اند. از پژوهش‌های انجام شده این‌گونه استنباط می‌گردد که عوامل اجتماعی نظیر سن، شغل، تحصیلات و جنسیت در حفظ و تغییر زبانی نقش چشمگیری دارند. همچنین پدیده دوزبانگی امری غالب می‌نماید؛ یعنی در اکثر موارد جامعه‌های زبانی، دوزبانه و گاهی سه‌زبانه می‌شوند. (۲، ۱، ۶، ۵، ۴)

صفايي (۲) در رساله کارشناسی ارشد خود نگرش دانش‌آموزان شهر مرند را در کاربرد زبان فارسی بر اساس دو متغیر جنسیت و طبقه اجتماعی بررسی کرد. او نتیجه‌گیری کرد که در مجموع، دانش‌آموزان دختر بیشتر از دانش‌آموزان پسر به کاربرد زبان فارسی تمایل نشان می‌دهند.

ایمانی (۱) در تحقیقی به وضعیت کاربرد دو زبان آذری و فارسی در میان دو زبانه‌های ترکی - فارسی ساکن شهر قم پرداخته است. او نتیجه گرفت که هر چه طبقه اجتماعی افراد بالاتر می‌رود، میزان کاربرد زبان ترکی کاهش می‌یابد. در ضمن، افزایش کاربرد زبان فارسی در حوزه خانواده در گروه‌های سنی پایین‌تر خطری برای این زبان محسوب می‌شود.

مشایخ (۴) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به بررسی حوزه‌های کاربردی زبان فارسی و گیلکی شهر رشت پرداخته است. یافته‌های او نشان‌دهنده تغییر زبان در شهر رشت و تمایل به کاربرد زبان فارسی در قشر تحصیل کرده بوده است.

واسو جویباری (۵) در رساله کارشناسی ارشد خود تحقیقی روی گویش جویباری در مازندران انجام داده که یافته‌های او حاکی از تغییر زبان در جویبار و کاسته شدن از جایگاه اجتماعی این زبان است.

نگارنده (۶) در رساله کارشناسی ارشد خود به بررسی تفاوت بین نسلی کاربرد واژگان کردی در روستای گرمابسرده دماوند پرداخته است. با کاهش سن پاسخگویان از میزان استفاده از واژه‌های کردی کاسته شده و واژه‌های فارسی بیشتر مورد استفاده قرار گرفته است. نتیجه نشان از تغییر زبان محلی به سمت زبان فارسی دارد.

فسولد (۷) در پژوهشی به پدیده حفظ و تغییر زبان در میان جامعه سرخ‌پوستان تیوا در نیو مکزیکو پرداخت. او به این نتیجه رسید که انتخاب زبان به شدت تحت تأثیر موقعیت و مخاطب قرار دارد. نتیجه نهایی او نشان‌دهنده تغییرات زبانی از زبان محلی به زبان رسمی در نسل‌های بعدی بود.

دوریان (۷) در تحقیقی به نمونه‌ای از تغییر زبان در حال توسعه

در خانواده‌های دوزبانه اسکاتلندی در ساترلند شرقی پرداخت. او به این نتیجه رسید که در این خانواده‌ها بعد از یک نسل، مرگ زبان محلی و تغییر زبان رسمی رخ داده است.

بلوم و گامبرز (۷) درباره تغییر زبانی تحقیقی انجام دادند. نتیجه این بود که مردم در موقعیت‌های رسمی از زبان رسمی و در موقعیت‌های غیررسمی و محاوره‌ای از زبان محلی استفاده می‌کردند. فقط گروهی از روشنفکران - که استفاده از زبان رسمی را بیانگر موقعیت اجتماعی بالاتر خود می‌دانستند - در همه موقعیت‌ها از زبان رسمی استفاده می‌کردند.

گال (۸) در تحقیقی به بررسی کاربرد زبان در دوزبانه‌های مجاری - آلمانی پرداخت. او نتیجه گرفت که با وجود دوزبانگی، نشانه‌های تغییر زبان به سوی آلمانی نمایان شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

امروزه در کاربرد بیشتر زبان‌های محلی هر چه به سوی گروه‌های سنی پایین‌تر (نوجوانی و کودکی) پیش می‌رویم، از کاربرد زبان بومی کاسته می‌شود. در مجموع، می‌توان نتیجه گرفت که از آنجا که زبان فارسی زبان معیار و رسمی حاکم در جامعه همان زبان آموزشی است، باعث تحول زبان محلی و تغییرات آن به سوی زبان رسمی می‌شود. از آنجا که در مدارس ایران، کودکان در بدو ورود به مدرسه مجبورند فقط به زبان رسمی کشور، یعنی فارسی، بخوانند، بنویسند و ارتباط برقرار کنند. لذا تغییر در نظام آموزشی و تدریس و آموزش به زبان بومی و محلی می‌تواند تأثیر سوء داشته باشد. از سوی دیگر، راه‌اندازی رسانه‌های ارتباط جمعی به زبان‌های بومی و ارزش‌گذاری برای زبان محلی از سوی خانواده‌ها، نیز آموزش، راهنمایی و ترغیب آن‌ها به استفاده از زبان محلی در خانواده و جامعه می‌تواند در حفظ زبان سودمند باشد.

منابع

- ایمانی، محمود؛ «بررسی جایگاه و کاربرد زبان ترکی و فارسی در میان گویشوران شهر قم»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۲.
- صفايي، اسماعیل؛ «بررسی نگرش دانش‌آموزان دوزبانه شهر مرند» پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۳.
- مدرسی، یحیی؛ درآمدی بر جامعه‌شناسی زبان، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۸.
- مشایخ، طاهره؛ «بررسی کاربرد فارسی و گیلکی در میان دانش‌آموزان دوره پیش‌دانشگاهی و والدین آن‌ها در شهر رشت»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۱.
- واسوجویباری، خدیجه؛ بررسی تفاوت بین نسلی در کاربرد واژه‌های مازندرانی جویباری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء، ۱۳۸۵.
- تیکدل، منیژه؛ بررسی تفاوت بین نسلی در کاربرد واژگان کردی کرمانشاهی در روستای گرمابسرده دماوند، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام‌نور تهران، ۱۳۸۹.
- Fasold, R. The sociolinguistic of Society/ language. 2 vols. oxford: Blackwell. 1984/ 1987/ 1990
- Gal, s. Language shift, social determinants of linguistic change in bilingual Austria. New York: Academic press. 1987.

زبان‌ها و گویش‌های مختلف به دلیل عوامل سیاسی، اجتماعی، جغرافیایی، گاه در گذر زمان زبانی دچار تغییر می‌شود. زمانی یک زبان جدید به وجود می‌آید و گاهی زبانی از بین می‌رود